

Når far ikke lenger er riset bak speilet

Mona-Iren Hauge
monairenhauge@gmail.no

Da 50-tallsfaren trådte inn i hjemmet etter en lang dag på jobb, trådte samtidig autoriteten inn. Farsrollen og forventninger om autoritetsutøvelse var uadskillelig knyttet sammen. Slik er det ikke lenger.

Foto: James Vaughan/Flickr.com

Hvordan sette grenser i en grenseløs verden? Spørsmål om foreldreautoritet og grensesetting er noe vi som fagpersoner i en rekke sammenhenger blir stilt overfor. For å kunne si noe om foreldreautoritet, eller det mange vil kalle fraværet av foreldreautoritet, er det hensiktsmessig å kikke bakover i historien for slik å belyse hvordan utøvelsen av foreldreskap og relasjoner mellom familiemedlemmer må sees i sammenheng med sosiale endringer og de forståelser som til enhver tid råder i samfunnet¹. Den nære historie gir oss mulighet til utforske hvordan endringer i de rådende ideer, sosiale strukturer og normative oppfatninger også spilles ut i relasjonen mellom foreldre og barn.

50-tallets eneveldige farsrolle

Noen tiår tilbake i tid, og vi er i 1950-årenes Norge, etterkrigstiden da landet skulle gjenoppbygges. For et betydelig antall menn innebar denne tiden kjærkomment arbeid i industrien, og mange tok med seg familien på flyttelasset fra bygdene til jobb i fabrikker og verksteder. Den alminnelige organiseringen av familielivet var en utearbeidende far og en hjemmearbeidende mor. Mens fars ansvar var å tjene penger til husholdningen, var mors ansvar å ivareta hjemmet; det var hun som tok seg av barn og husarbeid. Sentrum i den norske familien var husmora (Frønes, 1998). Det var en tid kjennetegnet av familiens sterke forankring i hjemmet. Familiemedlemmene utgjorde en enhet, en kjerne bestående av en far, en mor og to eller tre barn. Familien fremsto i større grad enn i dag som avklart, og hjemmet representerte familiemedlemmenes selvsagte tilhørighet. Den typisk norske jente og gutt vokste opp i en familiestruktur med klare kjønnsroller (Fauske & Øya, 2003). Rollene var, om ikke entydige, så i stor utstrekning avklarte: om barna ikke oppførte seg pent, truet mor med å fortelle det til far når han kom hjem fra arbeidet. Autoriteten var plassert hos far, og hans autoritetsutøvelse var legitim, anerkjent og forventet. Med fars inntreden i hjemmet trådte samtidig autoriteten inn.

Om barna ikke oppførte seg pent, truet mor med å fortelle det til far når han kom hjem fra arbeidet. Autoriteten var plassert hos far, og hans autoritetsutøvelse var legitim og anerkjent

Autoritetsutøvelsen som ble knyttet til farsrollen, var kjennetegnet av en rekke ulike aspekter. Først og fremst innebar den sterke koblingen mellom mannens rolle som far et potensial for autoritetsutøvelse slik at autoriteten ble personifisert og kjønnet. I tillegg var autoriteten relasjonell og hierarkisk; den ble utøvet i relasjonen mellom far og barn og ikke minst fra far til barn, med avgrenset potensial for gjensidighet. Videre hadde den autoriteten mannen hadde i kraft av sin rolle som far, til formål å korrigere, disiplinere og regulere atferd. Barn skulle høre på og lyde sine foreldre. De skulle oppføre seg pent. Om de ikke opptrådte som angitt, hadde far anledning til å utøve sin autoritet med trusler om sanksjoner, eller utøvelse av sanksjoner som for eksempel ris på baken. Og sist, men ikke minst, autoriteten var stedsbundet. Siden familielivet primært foregikk i hjemmet, var det også i hjemmet fars autoritet kom klarest til uttrykk.

¹ Id="psykolog10-12b-718"> Dette essayet er er en bearbeidet versjon av et innlegg om foreldreautoritet og grensesetting holdt på Psykologforeningens arrangement «Hvordan sette grenser i en grenseløs verden? – Foreldreautoritetens kår i 2010» på Litteraturhuset i Oslo 17. april 2010.

Det likestilte foreldreskapet

Tyve år senere, nærmere 70-tallet, er kampen for likestilling mellom kvinner og menn i gang. I disse første årene dreide likestillingsdiskusjonene seg først og fremst om likestilling mellom kvinner og menn. Tanken om at kvinner og menn skal ha like rettigheter, ble bærende i utviklingen av velferdsstaten. Det blir argumentert for at kvinners vei til selvstendighet gikk via arbeid, og allerede fra slutten av 60-tallet gikk flere kvinner fra å være ulønnede husmødre til å få seg lønnet arbeid utenfor hjemmet (Bojer, 2006). Flere barn begynner i barnehage.

I denne perioden får mor, far og barn større delaktighet i organiserte aktiviteter utenfor hjemmet. Disse endringene fører til at den tidligere så avklarte rollefordelingen mellom mor og far med ett blir problematisert og utfordret. Det blir mer vanlig at barn deltar på organiserte fritidsaktiviteter der mor og far er forventet å bidra som trenere, kakebakere og supportere. Familien som system blir dermed i større grad organisert utenfor hjemmet etter hvert som 70- og 80-tallet skrider frem. Mor og far jobber, barna er i barnehagen, og de går inn i en skolehverdag med mer undervisning og som utover mot år 2000 bygges ut til en 10-årig grunnskole, etterfulgt av rett til videregående utdanning. Familien deltar på flere samhandlingsarenaer, og flere voksne inngår i barnas hverdagsliv. Tanken om at kvinner og menn har de samme rettighetene i samfunnet, fører ikke bare til at kvinner og menn gradvis blir mer likestilte, men også at familien som avklart enhet endrer seg. Utover 70-tallet går flere mødre og fedre fra hverandre. Skilsmisse blir vanligere. Barna blir hos mor og besøker i beste fall far annenhver helg.

Disse sosiale endringene fortsetter utover 90-tallet. For flere barn blir huset og hjemmet to hus og to hjem. Hjemmet fungerer ikke lenger som en enhet som lukker, beskytter og skjermer familien, men blir i stedet en base med utsyn mot verden; det er her de som inngår i familien, er innom og skifter mellom skole, jobb og ettermiddagsaktiviteter. Familien utvides, restruktureres og forflyttes, og det blir mer vanlig at relasjonen mellom familiemedlemmene er begrenset til perioder av livsløpet. Nye familiemedlemmer kommer til; foreldre, onkler og tanter eller besteforeldre får nye partnere som inngår i de unges liv i sekvenser. Nettverket utvides, og de sosiale relasjonene opprettholdes gjennom pc og mobiltelefon. I større grad enn tidligere blir det mulig å opprettholde og ivareta sosiale relasjoner uten fysisk tilstedeværelse. Familiemedlemmene kan forholde seg til hverandre uten å være samlet i det samme hjemmet. Fauske & Øya (2003) peker på dette som en tid da det ikke lenger er entydig hva en familie er. Mange har brukt betegnelsen «familien slår sprekker» om disse endringene, men kanskje er det mer hensiktsmessig å se endringene i familiemønstre som en restrukturering; fra å være fast og forankret endres konstallasjonene slik at hva en familie *er*, ikke lenger er gitt. Foreldrene, og først og fremst mor, får mindre anledning til å holde oversikt over det «gale» barnet gjør. Sosiale endringer i og rundt familien bidrar til at mors oversikt og fars funksjon som riset bak speilet blir mindre eneveldig. De unges sosiale samhandlingsfelt utvides til å inkludere flere grensesettende voksne, som lærere, trenere, besteforeldre som kun har delvis oversikt over de unges liv.

MODERNE PAPPA: Der farsrollen på 1950-tallet rommet en forventning om autoritetsutøvelse, bygger dagens foreldreskap på forventninger om forhandling, gjensidighet og likeverd. Foto: Abby Lanes / Flickr.com

Barn og unge som likeverdige familiemedlemmer

De sosiale endringene som har foregått i tiden fra 1950-tallet og frem til i dag, har fått betydelige konsekvenser for barn og unge. I takt med at foreldrene er blitt (relativt) likestilte, er synet på barn og unges status dramatisk endret. Fra å være underordnet foreldrene har det foregått en markant endring fra far som autoritetsskikkelse mot først en økt likestilling i relasjonen mellom foreldrene, deretter en dreining mot en mer likestilt relasjon mellom foreldre og barn. Barn og unge inngår som separate, fullverdige og deltakende aktører i den *likestilte* og ikke minst *likeverdige* familien. Fra å være underordnet får barn og unge utover 80- og 90-tallet gradvis status som delaktige medborgere med egne rettigheter, noe som blant annet kommer til uttrykk i FN-konvensjonen om barns rettigheter fra 1989 – ratifisert i Norge i 1991. Barnekonvensjonen, som gjelder for unge opp til 18 år, skal sikre barn sivile, politiske, økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter og har følgende hovedprinsipper: Barn har rett til skolegang og utvikling, de har rett til deltakelse og innflytelse, og de har rett til omsorg og beskyttelse.

Karakteristisk for dagens barn og unge er at de blir fraktet – de blir kjørt, fløyet, fulgt og trillet mellom de ulike stedene hvor personer møtes og aktivitetene foregår

Barns rettigheter kan sees som både en anerkjennelse og en legitimering av barns krav til å bli hørt og tatt på alvor, og gjenspeiles på en rekke områder, for eksempel at aviser som Aftenposten gir ungdommer mulighet til å uttrykke egne meninger på egne sider som Si:D. Likestillingsideologien er med andre ord utvidet fra ikke lenger kun å omfatte kvinner og menn, men til også å inkludere barn og unge, og kommer til uttrykk i det Lidén (2003) betegner som den rettighetsorienterte familie. Karakteristisk for denne familien er en underliggende forståelse av likeverd mellom de som inngår i familien, og foreldrenes anerkjennelse av barna som selvstendige individer.

Grensesetting i en grenseløs tid

Hva som oppfattes som en grense, og hva en grense betyr i en familiekontekst, er fylt av innforståtte kulturelle meninger knyttet til påbud og forbud, skriver Hennem (2002). Der farsrollen på 50-tallet rommet en forventning om autoritetsutøvelse, viser Hennem at dagens foreldreskap rommer forventninger om forhandling, gjensidighet og likeverd. Endringene mot at barn og unge inngår som separate individer i den likestilte familien, får betydning for foreldres autoritetsutøvelse ved at det ikke lenger er gitt hos hvem autoriteten er plassert og hvordan autoriteten skal utøves. Autoritet, slik vi kjenner den som virksom i 50-tallets kjernefamilie, har ikke tilsvarende legitimitet i et moderne foreldreskap, og begrepet assosieres i stedet med en nedstøvet og forgangen oppdragelsesideologi som ikke stemmer overens med dagens syn på barnet som et likeverdig subjekt. Den udiskutable, ensidige og hierarkisk innordnede autoriteten har, om ikke fullstendig, så i alle fall i betydelig grad måtte vike for forhandling, enighet og tillit. Der 50-tallets farsrolle rommet forventninger om autoritetsutøvelse, er dagens foreldrerolle mettet med forventninger om likeverd. Det er ikke gitt hvorvidt foreldre skal bestemme alt, litt eller mye – i stedet blir muligheten for grensesetting og autoritetsutøvelse forhandlet og tilpasset relasjonen så vel som situasjonen.

Når den autoritære farsfiguren forlot hjemmet, finner vi han igjen i dagspressens spalter. Dagbladet, VG og Aftenposten har spalter der menn, på bakgrunn av sin faglige kompetanse, gir foreldre rettledning

Det er ikke kun i dette psykologiske forhandlingsrommet mellom foreldre og barn betegnelsen grenseløs kommer inn. Begrepet viser også til omveltninger som forskyver sosiale strukturer så vel som meningsbærende forståelsessystemer. Det grenseløse blir en fellesbetegnelse for bevegelsen fra det enhetlige og avklarte, til utvidelse, reorganisering og forflytning. Ekteskapet som selvfølgelig samlivsform likestilles med livsformer som samboende, skilte og eneforsørgende. Kjente grenseoppganger blir tillagt mindre betydning, nye normer og nye forståelser av hva som er vanlig kommer til, og vi får et sosialt terreng med andre normer og muligheter, men også nye begrensninger og utfordringer for den enkelte. Familien, som for mange barn og unge er blitt familiene, blir åpnet og utvidet. Flere mennesker inngår, og det er ikke lenger gitt at alle vil være stabilt til stede i hverandres liv gjennom livsløpet.

Disse endringene får også betydning for unges hverdagsliv. For mange barn og unge som vokser opp i Norge i dag, kan oppveksten betraktes som en pågående bevegelse mellom steder og personer – mellom ulike hjem, mellom hjem og barnehage, fritidsaktiviteter, skole, ungdomsklubben og besteforeldre. De er i svømmehallen, på kino eller sammen med venner. På vei mellom stedene og personene snakker de, tekster, går inn på MSN og Facebook. Hjemmet blir en base med innsyn og utsyn mot verden. Slagord som NOKIA – connecting people» og «Facebook helps you connect and share with the people in your life» fokuserer på sammenstilling og sammenbinding av relasjoner og steder, og bidrar til at sosiale relasjoner kan initieres, opprettholdes og ivaretas uten fysisk tilstedeværelse i hjemmet. Avstand blir ikke lenger en begrensning for sosial kontakt, samtidig som mulighetene for forflytning over avstander øker. Karakteristisk for dagens barn og unge er at de blir fraktet – de blir kjørt, fløyet, fulgt og trillet mellom de ulike stedene hvor personer møtes og aktivitetene foregår, og de bedriver en kontinuerlig ivaretagelse av sosiale relasjoner underveis mellom forflytningene. Kanskje er ikke grenseløst den betegnelsen som best kjennetegner moderne samtid, men heller kontinuerlige og pågående grensedragninger.

Når rollen som den autoritære får stå ubesatt

Hvordan får slike overordnede sosiale endringer betydning for grensesetting og relasjonen mellom foreldre og barn? Hva skjer med grensesettingen i det vakuumet som oppstår når autoriteten ikke lenger er gitt, verken som en del av farsrollen eller foreldrerollen? Hvordan setter man grenser når jevnbyrdighet, respekt og gjensidighet anerkjennes som betydningsfulle dimensjoner i relasjonen mellom foreldre og barn? Er det å innføre «skjermfrie» tider der alle, foreldrene inkludert, skrur av pc-en og tv-en og setter mobilen på lydløs? Er det å si ja til at barna deltar på tre aktiviteter, men ikke fire? Er det å gjemme kablene til modemmet for på den måten regulere den unges tidsbruk foran pc-en? For samtidig som etablerte grensestrukturer er forskjøvet og forstyrret, finner vi, både innenfor psykologien som fagfelt og i samfunnet for øvrig, en forståelse av at barn og ungdom har godt av tydelige grenser.

Spørsmålet blir hvem som tar rollen som autoritær når moderne foreldreskap i så stor grad knyttes til likeverd, anerkjennelse og dialog. En kikk i dagspressen, og det slår meg at kanskje har mannlige middelaldrende faglige eksperter overtatt 50-tallsfarens ubestridte autoritet. Skjeler vi til dagspressen, ser vi at alle de store avisene har egne sider der foreldre kan sende spørsmål til (mannlige) fagpersoner som har livet i familien som kunnskapsfelt. Når den autoritære farsfiguren takket for seg og forlot hjemmet, finner vi han igjen i dagspressens spalter. Dagbladet, VG og Aftenposten har spalter der menn, på bakgrunn av sin faglige kompetanse, gir foreldre detaljerte rettledninger om hvordan de skal sette grenser for barn og unge. Samtidig blir det utgitt bøker med titler som *Forstå barnet ditt*, *God pappa*, *Lykkelige barn* og *Foreldrehjelpen* som gir råd og veiledning. Kan disse kildene sees som et uttrykk for at rollen som autoritær står ubesatt i moderne foreldreskap, og at autoriteten dermed må forankres utenfor familien?

Debatten som har gått i dagspressen, samler seg rundt to standpunkter. Det er de som mener at foreldre har et stort behov for rettledning og kunnskap fra fagpersoner, og at avisspalter og bøker dermed imøtekommer foreldrenes behov. Andre har pekt på at det har oppstått en forståelse av at fagpersoner har kunnskap foreldre trenger for å utøve gode foreldreskap, og at den kunnskapen de fleste besitter i kraft av å være foreldre, ikke i seg selv er tilstrekkelig. Disse standpunktene er ikke nødvendigvis motstridende. Isteden kan de sees som uttrykk for den ambivalens som knyttes til samtidens foreldreskap, der det ikke er selve spørsmålene foreldre stiller, som er sentrale – men *hvorfor*

de stiller fagpersoner spørsmål som de selv i mange tilfeller er best egnet til å gi svar på. Foreldrenes spørsmål kan dermed sees som uttrykk for fraværet som oppstår når den noe gammelmodige autoriteten verken er anerkjent eller gitt i moderne foreldreskap. Får autoriteten sin legitimitet når den forankres hos eksterne fagpersoner? Og kan det tenkes at en slik eksternalisering av autoriteten har som fordel at den rettighetsorienterte familiens pågående likeverdsprosjekt blir mindre forstyrret?

En samtid som karakteriseres som «omskiftelig», rommer samtidig et potensial for at etablerte sannheter løses opp, og åpner for nye måter å være foreldre på. Som Haavind (2006) påpeker, blir det omsorgsfulle foreldreskapet for mange foreldre et fellesprosjekt, siden den kulturelle normen om felles deltakelse og ansvar gradvis er befestet som et gode for barn. Hvordan foreldre opptrer overfor barna sine, er med andre ord uløselig knyttet til overordnede forståelser av hva som blir ansett som nødvendig kompetanse for barn å være i besittelse av. Kan hende gjør samtidens omskiftelighet det nødvendig å oppdra barn som er selvstendige og som er i stand til å ta beslutninger som er til det beste for dem selv, snarere enn barn som er lydige og føyelige. Og at foreldres insistering på jevnbyrdighet og dialog har til hensikt å gjøre den unge trygg til å ta de avgjørelser som samtiden forutsetter. En slik form for grensesetting har ikke først og fremst til hensikt at barnet eller ungdommen skal underkaste seg foreldrenes autoritet, men at de skal bli i stand til å ta beslutninger og selv trekke opp grenser som er hensiktsmessige for de relasjoner og situasjoner hun eller han inngår i gjennom livsløpet.

Referanser

- Bojer, H. (2006). Kvinner arbeid og inntekt. <http://folk.uio.no/hbojer/roest.pdf> (12.08.2010).
- Haavind, H. (2006). *Midt i tredje akt? Fedres deltakelse i det omsorgsfulle foreldreskap*. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 43(7), 683–693.
- Hennum, N.(2002). *Kjærlighetens og autoritetens kulturelle koder. Om å være mor og far for norsk ungdom*. Oslo: NOVA-rapport 19/02.
- Frønes, I. (1998). *De likeverdige: om sosialisering og de jevnaldrendes betydning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fauske, H. T og Øya, T. (2003). *Oppvekst i Norge*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Lidén, H. (2003). Foreldres autoritet og ungdoms selvstendighet. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 3 (2): 27–47.